

-De betrouwbaarheid van de schriftelijke dialect-enquête Willems (1885): de middelconstructie in de Limburgse dialecten

Leonie Cornips

P.J. Meertens-Instituut/Universiteit van Amsterdam

With respect to dialect data, the Willems questionnaire of 1885 is one of the oldest sources in the south of the Netherlands. In the Willems questionnaire, three middle constructions, i.e. two adjunct middles and one instrumental construction, were offered to older, male speakers of local dialects. In this paper, I will address the problem of the reliability of the output of this questionnaire by (i) analysing the middle constructions, (ii) investigating whether the output of the informants shows repetitions or drastic changes of the input, and (iii) examining the geographical distribution of the variants of the middle constructions. The relevant area of this study is the south of the Netherlands including Limburg, a part of Flanders (Belgium) and the surrounding area in Rhineland (Germany).

1 Inleiding

Het voorleggen van schriftelijke vragenlijsten aan dialectsprekers is een snelle methode om inzicht te krijgen in de geografische spreiding van syntactische dialectvarianten in een ruim gebied. De enquête van de geboren en getogen Maastrichtenaar Pieter Willems uit 1885 is één van de eerste schriftelijke vragenlijsten geweest die de zuidelijke Nederlandse dialecten op lexicaal, fonologisch, morfologisch en syntactisch niveau probeerde te inventariseren (Gerritsen 1979).ⁱ De vragenlijst van Willems zou zelfs voor deze tijd nog bijzonder zijn en wel om de volgende redenen. Willems wilde dialectgegevens uit het Frankische gebied verzamelen en heeft met dit doel zijn vragenlijst niet alleen aan informanten in Zuid-Nederland en België maar ook aan informanten in Luxemburg, Duitsland en Frankrijk toegestuurd (Goossens 1989).ⁱⁱ Bovendien is het is voor die tijd opvallend dat Willems in zijn omvangrijke vragenlijst expliciet aandacht aan de syntactische component besteed heeft (De Schutter 1989:93) en tenslotte was Willems geïnteresseerd in dialecten die zowel in dorpen als in steden gesproken werden.

In dit artikel zal ik bespreken in welke mate de schriftelijke antwoorden op de vragenlijst van Willems betrouwbaar zijn met betrekking tot de geografische spreiding van de middelconstructies in (1) (Willems 1885: blad 45, Cornips:1996):

- (1) a. Dat bed slaapt goed
- b. Die inkt schrijft goed
- c. Die zaal zingt licht

Als onderzoeksgebied heb ik zowel de Nederlands Limburgse dialecten als de aangrenzende dialecten in België (Limburg en Brabant) en Duitsland (Rijnland) gekozen. Een reden om ook naar de aan Limburg aangrenzende Vlaamse en Rijnlandse dialecten te kijken is dat dit gebied volgens Gerritsen (1991b: 170) een dialectologische en politieke eenheid tot 1815 vormde. Kaart 1 toont dit onderzoeksgebied. Dit gebied omvat 111 steden en dorpen, waarvoor 113 informanten

op basis van het lokale dialect de vragenlijst van Willems ingevuld hebben (zie bijlage 1). Ik heb voor dit onderzoeksgebied alleen die vragenlijsten van Willems bekeken die een respons op de middel-constructies in (1) laten zien:

Kaart 1: Het onderzoeksgebied: de Nederlands-Limburgse en aangrenzende dialecten (111 plaatsen)

In hoeverre de antwoorden van de dialectinformanten betrouwbaar zijn, bepaal ik aan de hand van (i) de theoretische analyse van de drie middel-constructies in (1), (ii) de mate van herhalingen of wijzigingen van de door Willems aangeboden zinnen oftewel de mate van het repetitie-effect en (iii) de consistentie of coherentie van de geografische spreiding van de diverse dialectvarianten van de middel-constructies die uit het kaartbeeld af te leiden zijn (Weijnen 1977).

2 Het design en de evidentie van de vragenlijst Willems

2.1 De mogelijke analyses van de middel-constructies

In de drie middel-constructies in (2) die Willems aan de informanten aangeboden heeft, verwijst het grammaticaal subject *dat bed* en *die zaal* in respectievelijk (2a) en (2c) naar een plaats of lokatie terwijl het grammaticaal subject *die inkt* in (2b) naar een instrument verwijst. Vanwege de verschillende referenties van het grammaticaal subject worden de constructies in (2a) en (2c) enerzijds en in (2b) anderzijds respectievelijk adjunct middel en instrumentele constructie genoemd (Hoekstra en Roberts 1993, Ackema&Schoorlemmer 1994/95):

- (2) a. Dat bed_{lok.} slaapt goed
- b. Die inkt_{instr.} schrijft goed
- c. Die zaal_{lok.} zingt licht

Tevens heeft Willems voor de lokationele adjunct middels in (2a) en (2c) de corresponderende actieve zinnen in respectievelijk (3a) en (3b) als keuzemogelijkheid aangeboden.ⁱⁱⁱ

- (3) a. In dat bed slaapt men goed
- b. In dien zaal zingt men gemakkelijk

In tegenstelling tot het logisch subject *men* in (3) is het logisch subject argument in de adjunct middels in (2) syntactisch afwezig. Ook onderscheiden de corresponderende actieve zinnen zich van de adjunct middels doordat het grammaticaal subject *dat bed* en *die zaal* in (2) in een lokationele prepositie in (3) ingebed is. Tenslotte is de aanwezigheid van de bijwoorden *goed*, *licht* en *gemakkelijk* in de adjunct middels in (2) verplicht.

De drie constructies in (2) zijn recentelijk door Hoekstra en Roberts (1993) besproken. Zij maken een onderscheid tussen de instrumentele constructie in (2b) en de adjunct middels in (2a) en in (2c). Volgens hen kan het grammaticaal subject *die inkt* in de instrumentele constructie

in (2b) tegenstelling tot het grammaticaal subject in de adjunct middel in (2a,c) als logisch subject geanalyseerd worden. Zij beargumenteren deze analyse als volgt: (i) het werkwoord *schrijven* in de instrumentele constructie maar niet het werkwoord *slapen/zingen* in de adjunct middel kan met een verschillend type bijwoord als *dik* gecombineerd worden zoals respectievelijk (4a) en (5a) laten zien, (ii) de instrumentele constructie maar niet de adjunct middel staat zonder problemen het perfectum met *hebben* als hulpwerkwoord van tijd toe zoals te zien is in respectievelijk (4b) en (5b) (Cornips 1996) en (iii) in de instrumentele constructie maar niet in de adjunct middel kan het werkwoord met een object als *de letter o* optreden als in respectievelijk (4c) en (5c):

- (4) a. Deze inkt schrijft *dik*
 b. Deze inkt *heeft* goed geschreven
 c. Deze inkt schrijft *de letter o* goed

- (5) a. *Dat bed slaapt *dik/soepel*
 b. ??Die zaal *heeft* goed gezongen
 c. *Die zaal zingt *dit lied* goed

Tenslotte observeren Hoekstra en Roberts (1993) dat - in tegenstelling tot de adjunct middel - de instrumentele constructie aanvaardbaar in het Engels (Eng) en Duits (Dts) is:

- (6) a. Eng This ink writes easily
 b. Dts Diese Tinte schreibt gut
 deze inkt schrijft goed

- (7) a. Eng *This chair sits easily
 b. Dts *Dieser Stuhl sitzt (sich) herrlich
 deze stoel zit refl. gemakkelijk/prettig

Het is aannemelijk dat de contrasten tussen (4)-(5) en (6)-(7) veroorzaakt worden doordat de instrumentele constructie in (2b) een andere basisstructuur heeft dan de adjunct middel in (2a,c). Dit heeft tot gevolg dat de drie zinnen die Willems afgevraagd heeft in twee typen uiteen kunnen vallen. De adjunct middelen in (2a) en (2c) hebben dezelfde basisstructuur in die zin dat het logisch subject argument syntactisch afwezig is terwijl aan de instrumentele constructie in (2b) een andere basisstructuur toegekend kan worden aangezien het logisch subject argument syntactisch aanwezig is.

Ackema en Schoorlemmer (1994/95) daarentegen impliceren in hun analyse van de drie constructies in (2) dat de instrumentele constructie syntactisch ambigu is in die zin dat het subject *die inkt* òf als grammaticaal subject òf als logisch subject geanalyseerd kan worden.

Om de vraag naar de betrouwbaarheid van de respons van de informanten op de Willems vragenlijst te kunnen beantwoorden, is de eventueel verschillende basisstructuur van de drie middel-constructies in (2) cruciaal. Immers, indien alle aangeboden constructies dezelfde basisstructuur kunnen hebben als in de analyse van Ackema&Schoorlemmer (1994/95) dan is het te verwachten dat binnen één dialect dezelfde variant verschijnt voor de constructies in (2) of dat

bijvoorbeeld deze constructies òf alle grammaticaal òf alle onaanvaardbaar zijn. Als daarentegen de drie constructies in (2) theoretisch van elkaar verschillen zoals in de analyse van Hoekstra en Roberts (1993), dan is het voorspelbaar dat binnen één dialect diverse varianten voor (2a), (2b) en (2c) kunnen verschijnen en dat het verschil gelokaliseerd kan worden tussen de adjunct middels (2a) en (2c) enerzijds en de instrumentele constructie in (2b) anderzijds.

Jammer genoeg kunnen we niet achterhalen met welk doel Willems juist de bovengenoemde constructies in (2) afgevraagd heeft (Goossens e.a. 1989).^{iv} Ik ga ervan uit dat ook Willems een onderscheid maakte tussen de adjunct middel en de instrumentele constructie en dat hij deze twee typen constructies zeer bewust heeft afgevraagd. Hoewel deze mening natuurlijk speculatief is, pleiten mijn inziens de volgende observaties voor deze mening. Ten eerste heeft hij uitsluitend voor de adjunct middels de keuzemogelijkheid van een corresponderende actieve zin aangeboden zoals we al in (3) gezien hebben. Immers, als hij de instrumentele constructie op dezelfde wijze analyseerde als de adjunct middels dan had hij ook voor de instrumentele constructie een corresponderende actieve zin kunnen aanbieden als in (8b):

- (8) a. Die inkt schrijft gemakkelijk
b. Met die inkt schrijft men gemakkelijk

Ten tweede is het aannemelijk dat Willems als geboren Maastrichtenaar op de hoogte was van - zoals we later zullen zien - de variatie tussen de adjunct middel en instrumentele constructie in de zuidelijke Limburgse dialecten. Bovendien neem ik aan dat het verblijf van Willems in Leuven (en al zijn functies aldaar met betrekking tot het Zuidnederlands (Goossens 1989:7) voldoende inzicht had in de syntactische dialectvariatie in Vlaanderen. Zo blijkt bijvoorbeeld uit het syntactische deel van de vragenlijst van Willems dat hij zeer bewust inspeelde op syntactische variatie tussen de dialecten en het AN door constructies aan te bieden die in een bepaald dialectgebied grammaticaal maar ongrammaticaal in het AN waren/zijn. Een voorbeeld hiervan is de passieve constructie in (9) (Willems 1885: blad 45):

- (9) *AN/dialect Ik werd daar eenen stoel gebracht

2.2 *Het repetitie-effect*

De betrouwbaarheid van de Willems vragenlijst heeft ook te maken met de vraag in hoeverre de respons een eventueel repetitie-effect weergeeft. De methode van schriftelijke vragenlijst heeft het grote nadeel dat informanten in hun 'dialectrespons' de aangeboden zin qua syntaxis slaafs kunnen vertalen (Gerritsen 1979:17). Een serieus probleem van dit repetitie-effect is dat de letterlijke 'vertaling' van de zinnen in (2) in het eigen dialect onafhankelijk is van de grammaticale status ervan voor de informant. Dit impliceert dat indien de respons van de informant gelijk is aan de input, namelijk de respons betreft de zinnen in (2) dan kan deze respons aan twee factoren toegeschreven worden: (i) òf de zinnen zijn in de dialectgrammatica van de informant aanwezig en komen daardoor in de respons van de informant terug òf (ii) de zinnen zijn ongrammaticaal in het dialect maar de respons is te wijten aan het repetitie-effect (Bock 1986, Cornips 1994:46). Het is dus belangrijk om in de respons van de informanten met een eventueel repetitie-effect rekening te houden en ervan uit te gaan dat de evidentie van de vragenlijst van Willems gering is indien de informanten de aangeboden variant letterlijk naar het

dialect 'vertalen'. Indien de informanten echter de aangeboden constructie als een gewijzigde variant in hun respons teruggeven dan levert deze respons sterke evidentie dat de aangeboden variant niet in de grammatica van het lokale dialect voorkomt (Carden 1976:101). Aangezien Willems twee keuzemogelijkheden of twee varianten aanbiedt voor de adjunct middels in (2a,c) en slechts één variant aanbiedt voor de instrumentele constructie in (2b) is het gevaar van repetitie-effect het grootst in de respons op deze laatste constructie.

Tenslotte heeft Willems door het aanbieden van de volgorde *adjunct middel* -> *instrumentele constructie* -> *adjunct middel* (zie noot 3), rekening gehouden met een eventueel volgorde-effect. Deze presentatie voorkomt dat informanten dezelfde constructies tijdens het verloop van het invullen van de vragenlijst steeds aanvaardbaarder gaan vinden en daardoor constructies makkelijker herhalen (Greenbaum 1973:204, Van Bree 1981). Dit volgorde-effect houdt concreet in dat de respons op de laatste adjunct middel in (2c) door tussenkomst van de instrumentele constructie minder beïnvloed wordt door de al gegeven respons op de allereerste aangeboden adjunct middel in (2a) dan in het geval dat beide adjunct-middels achtereenvolgens gepresenteerd zouden zijn.

2.3 *De coherentie van de geografische spreiding van varianten*

Ook de consistentie of coherentie van de geografische spreiding van varianten van de middels geeft inzicht in de vraag in welke mate de respons op de vragenlijst van Willems betrouwbaar is. Stel dat er inderdaad sprake is van dialectvariatie, dat wil zeggen dat de dialecten in het onderzoeksgebied diverse varianten van de middels te zien geven. Indien de respons op de vragenlijst betrouwbaar is dan is het te verwachten dat het kaartbeeld geen diffuus beeld van alle mogelijke varianten van de middels geeft maar dat er in geografisch opzicht homogene gebieden te onderscheiden zijn waarbinnen de dialecten gelijke varianten opgeven (Weijnen 1977). Al uit eerder onderzoek blijkt dat de betrouwbaarheid van de geografische spreiding van de dialectvarianten afhankelijk is van de gekozen syntactische variabele (zie De Rooij, De Schutter en Vanacker in e.a Goossens 1989).

In de volgende paragraaf bespreek ik de geografische spreiding van de mogelijke varianten van de adjunct middel- en instrumentele constructie in het onderzoeksgebied (zie figuur 1).

3 **De geografische spreiding**

3.1 *Letterlijke 'vertaling' van de Willems variant*

De kaarten 2, 3 en 4 laten zien waar in het onderzoeksgebied de middels in respectievelijk (2a), (2b) en (2c) letterlijk naar het lokale dialect 'vertaald' worden.

Kaart 2: De geografische spreiding van de adjunct middel '*dat bed slaapt goed*' (zie (2a))

Kaart 3: De geografische spreiding van de instrumentele constructie '*die inkt schrijft goed*' (zie (2b))

Kaart 4: De geografische spreiding van de adjunct middel '*die zaal zingt licht*' (zie (2c))

Kaart 3 laat zien dat de instrumentele constructie in (2b) over het hele onderzoeksgebied gespreid is terwijl de kaarten 2 en 4 illustreren dat de adjunct middels in (2a,c) op één uitzondering na (zie Kaart 4) ten westen van de Maas voorkomen. Hoewel de adjunct middels niet achtereenvolgens door Willems afgevraagd zijn, worden ze - aangezien de geografische spreiding van de twee adjunct middels nagenoeg gelijk zijn - wel als een paar in de dialecten in het onderzoeksgebied beschouwd.

3.2 *De varianten van de adjunct middels en de instrumentele constructie*

Naast de letterlijke herhaling van de aangeboden constructie in de Willems vragenlijst, is het natuurlijk interessant om na te gaan op welke wijze de informanten van deze input afwijken. Uit de mate en variatie van de afwijkende varianten valt de betrouwbaarheid van de Willems vragenlijst af te lezen. We hebben tot nu toe gezien dat de letterlijke herhaling van de door Willems gegeven adjunct middels uitsluitend in de dialecten ten westen van de Maas terug te vinden is. Het is interessant dat de respons ten oosten van Maas er heel anders uitziet. Voor dit gebied zijn de constructies in (10a,b) en (11a,b) als dialectvarianten van de adjunct middels in respectievelijk (2a) en (2c) door de informanten ingevuld. Het is opvallend dat in deze respons (i) het reflexief *zich* verschijnt en dat deze respons (ii) een ander type middel constructie bevat, namelijk de zogenaamde onpersoonlijke middel in de (b)-zinnen (Hoekstra&Roberts 1993, Ackema&Schoorlemmer 1994/95).^v Evenals in de adjunct middel in (2a,c) is in de onpersoonlijke middel in (10b) en (11b) het logisch subject argument syntactisch afwezig en is het bijwoord als *goed* en *gemakkelijk* verplicht aanwezig. Deze afwijkende respons levert sterke evidentie voor de grammaticaliteit van de constructies in (10) en (11):

(10)	a.	Dat bed slaapt <i>zich</i> goed	(zie (2a))
	b.	In dat bed slaapt het <i>zich</i> goed	(zie (2a))
(11)	a.	Die zaal zingt <i>zich</i> licht	(zie (2c))
	b.	In die zaal zingt het <i>zich</i> licht/gemakkelijk	(zie (2c))

De kaarten 5/6 en 7/8 tonen de geografische distributie van de varianten in respectievelijk (10a,b) en in (11a,b) (zie bijlage 2A & 2B). Merk op dat ook nu weer de geografische spreiding van de varianten van de adjunct middels in (2a) en (2c) nagenoeg gelijk is:

Kaart 5: De geografische spreiding van de adjunct middel variant '*dat bed slaapt zich goed*' (zie (10a))

Kaart 6: De geografische spreiding van de onpersoonlijke middel variant '*in dat bed slaapt het zich goed*' (zie (10b))

Kaart 7: De geografische spreiding van de adjunct middel variant '*die zaal zingt zich licht*' (zie (11a))

Kaart 8: De geografische spreiding van de onpersoonlijke middel variant '*in die zaal zingt het zich gemakkelijk/licht*' (zie (11b))

Wat betreft de verschillende varianten van de adjunct middel kunnen we geografisch gezien de dialecten in het onderzoeksgebied globaal in twee gebieden onderscheiden. In de dialecten die ten westen van de Maas gesitueerd zijn, komt, enkele uitzonderingen daargelaten, de Willems variant van de adjunct middel voor terwijl de dialecten ten oosten van de Maas de middel varianten met het reflexief *zich* combineren. Indien we dit oostelijk gebied in meer detail bekijken dan zien we dat de Limburgse dialecten ten zuiden van Sittard enkel de onpersoonlijke middel variant noteren terwijl de dialecten ten noorden van Sittard aangeven dat beide varianten, dat wil zeggen zowel de adjunct middel als de onpersoonlijke middel met het reflexief aanvaardbaar zijn. Wat betreft het aangrenzende Rijnlandse gebied lijkt het erop dat in deze dialecten deze noord-zuid verdeling in zwakke mate aanwezig is.

We hebben al gezien dat de instrumentele constructie over het gehele gebied gespreid is (zie kaart 3). In tegenstelling tot de adjunct middel noteerden de informanten slechts één afwijkende variant voor de instrumentele instructie, namelijk de reflexieve variant in (12) en geen enkele keer de onpersoonlijke middel variant '*met die inkt schrijft het zich goed*' (zie (10b) en (11b)). De reflexieve variant in (12) komt slechts in twee plaatsen in het Rijnland voor:

- (12) a. Düsseldorf Di Tint shrifft *zich* jot
b. Grevenbroich Da enk schrif *zich* god

4 Resultaten

Het spreidingsgebied van de adjunct middels en de instrumentele constructie geeft nauwelijks aanleiding om te veronderstellen dat in de antwoorden op de Willems vragenlijst een repetitie-effect meegespeeld heeft. Een repetitie-effect impliceert immers dat de herhaling van de aangeboden variant onafhankelijk is van de grammaticale status ervan en het is dan ook te verwachten dat bij een dergelijk effect (i) alle aangeboden constructies in dezelfde mate over het hele onderzoeksgebied gespreid zouden zijn en (ii) dat de informanten nauwelijks of geen afwijkende varianten invullen. De adjunct middels en de instrumentele constructie die door Willems aangeboden zijn (zie (2)) hebben echter een verschillend spreidingsgebied, namelijk de adjunct middels komen hoofdzakelijk in Belgisch Limburg en Belgisch Brabant voor terwijl de instrumentele constructie over het hele onderzoeksgebied gespreid is. Bovendien noteren de informanten voor de adjunct middels in de dialecten ten oosten van de Maas, dat wil zeggen Nederlands Limburg en het Rijnland, twee verschillende typen reflexieve varianten namelijk de reflexieve adjunct middel en de reflexieve onpersoonlijke middel. Er is dus weinig reden om aan te nemen dat de informanten de aangeboden constructies slaafs naar het dialect 'vertaald' zouden hebben.

Bovendien laten de geografische spreidingsgebieden van de adjunct middels een mooi consistent patroon zien in die zin dat er per variant een deelgebied te onderscheiden:

figuur 1: *De geografische spreiding van de diverse varianten van de adjunct en instrumentele middel*

Uit het bovenstaande blijkt dat hoewel beide adjunct middels niet achtereenvolgens door Willems gepresenteerd zijn deze middels per variant een nagenoeg gelijke geografische spreiding vertonen die zeer in tegenstelling is met die van de instrumentele constructie. We kunnen uit het ontbreken van een repetitie-effect en uit het consistente kaartbeeld vaststellen dat de Willems vragenlijst voor de middel-constructies betrouwbare resultaten opgeleverd heeft.

Hieruit mogen we concluderen dat de adjunct middels en de instrumentele constructie voor de dialecten in de verschillende deelgebieden een andere basisstructuur kunnen hebben. De dialecten ten westen van de Maas laten zien dat (i) de geografische spreiding van de adjunct middel en de instrumentele constructie die door Willems aangeboden zijn, overeenkomen. Noch de adjunct middel noch de instrumentele constructie kent in dit gebied een andere variant. Dit houdt in dat de adjunct middel en de instrumentele constructie een gelijke basisstructuur kunnen hebben. Voor de dialecten ten oosten van de Maas is dit zeer zeker niet het geval omdat (i) de aangeboden adjunct middel níét voorkomt en de aangeboden instrumentele constructie wèl en (ii) de adjunct middel enkel varianten met het reflexief *zich* heeft. Hieruit kunnen we concluderen dat deze constructies voor het gebied ten oosten niet dezelfde basisstructuur hebben (zie Hoekstra&Roberts 1993; Cornips 1996).

Verantwoording

Graag wil ik Ton Goeman bedanken. Met zijn hulp ben ik staat geweest om de automatische kartografie uit te breiden naar het Rijnlandse gebied.

Bibliografie

- Ackema, P. and M. Schoorlemmer (1994), Middles and Nonmovement, *Lingua* 93, 59-90.
- Bock, J.K. (1986), Syntactic persistence in language production, *Cognitive Psychology* 18, 457-92.
- Bree, C. Van (1981), *Hebben-constructies en datiefconstructies binnen het Nederlandse taalgebied*. diss. Leiden
- Carden, G. (1976), Syntactic and semantic data: replication results, *Language in Society* 5, 99-104.
- Cornips, L. (1994), *Syntactische variatie in het Algemeen Nederlands van Heerlen*, diss. UvA/IFOTT 6.
- Cornips, L. (1996), The spread of the reflexive adjunct middle in the Limburg dialects:1885-1994, in: C. Cremers & M. Den Dikken (eds), *Linguistics in the Netherlands*, 49-60.
- Gerritsen, M. (1979), *Taalverandering in Nederlandse dialecten. Honderd jaar vragenlijsten: 1879-1979*. Muiderberg.
- Gerritsen, M. (1991a), *Atlas van de Nederlandse Dialectsyntax (AND)*. Publikaties van het P.J. Meertens-Instituut (17).
- Gerritsen, M. (1991b), Mechanisms of standardization. An investigation of changes in three similar dialects under infl
- Goossens, J., J. Taeldeman & A.A. Weijnen (eds) (1989), Honderd jaar enquête Willems. *Taal en Tongval*, special issue 2.
- Goossens, J.J. (1989), Pieter Willems en zijn dialectenquête, in: J. Goossens e.a. (eds), Honderd jaar enquête Willems, 1
- Hoekstra, T. & I. Roberts (1993), Middle constructions in Dutch and English, in: E. Reuland & W. Abraham (eds), *Kno* 199-244.
- Kroch, A. (1989), Reflexes of grammar in patterns of language change. *Language Variation and Change* 1, 199-244.
- Rooy, J. De (1989), Hoe betrouwbaar is Willems? Twee onderzoekjes, in: J. Goossens e.a. (eds), Honderd jaar enquête W
- Schutter, G. De (1989), Presentatieve constructies in het Nederlands. Een vergelijking van RND en materiaal- Willems, i
- Vanacker, V.F. (1989), Een syntaktische verkenning in het materiaal P. Willems, in: J. Goossens e.a. (eds), Honderd jaar enquête Willems, *Taal en Tongval*, special issue 2, 95-107.
- Weijnen, A. (1977), The value of map configuration. *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkuna*
- Willems, P. 1885. Vragenlijst. Microfiches P.J. Meertens-Instituut, Amsterdam

Bijlagen

Bijlage 1

ONDERZOEKSPLAATSEN

Aarschot (2x)	Eupen	Kaiserswerth	Overijssche	Thieldonck
Aken	Fall-Mheer	Keken	Overpelt	Thienen
Arcen	Geldern	Kempen	Peer	Tongeren
Asch	Gemert	Kevelaer	Posterholt	Uedem
Aubel	Genck	Landen	Rees	Uerdingen
Baelen	Glabbek	Lechenich	Reusrath	Valkenburg
Bautersem	Goch	Lennep	Reyen bei Mörs	Venlo
Beek	Grathem	Lieshout	Roermond	Venray
Bilsen	Grevenbroich	Linnich	Ruysselede	Vilvoorden
Borgloon	Gulpen	Lokeren	Sevenum	Vlierden
Bree	Hamme (2x)	Lubbeek	Siegburg (2x)	Waalre
Budel	Hamont	Maaseik	Simpelveld	Wachtendonk
Büderich	Hasselt	Maashees	Sittard	Waldenrath
Cranenburg	Heerlen	Maastricht	Solingen	Waldfeucht
Diepenbeek	Heeze	Moulingen	Sonsbeck	Weert
Duisburg	Heinsberg	Müllheim a/d Ruhr	St Genesius Rode	Werchter
Düsseldorf	Helchteren	Neeritter	St Joris Weert	Werden
Eijsden	Helden	Neerpelt	St Joris Winghe	Wetteren
Emmerich	Herck Stad	Nevele	St Oedenrode	Würm b Lindern
Epen	Herzogenrath	Nideggen	St Truiden	Zele
Erkelenz	Horst	Odenkirchen	Steele a/d Ruhr	Zomeren
Erps-Querbs	Jülich	Olpe	Stevensweert	Zout-Leeuw

Bijlage 2A:

Variant '*dat bed slaapt zich goed*' (10x):

Büderich	dat bed slaopt sig gut	
Goch	dat bad slopt sich gut	
Keken	dat bed slöpt sig gut	
Maashees	da bed slaapt zich good	
Neeritter	dat bed slieëpt zich good	
Nideggendatt	batt schlief sich got	Sittard
Sittard	dat bet schlup sich guut	
Stevensweert	dat bed slaeëpt zig gôd	
Venlo	sliëp zich gôt	
Würm b Lindern	dat bed shloep zecg god	
n.b. Cranenburg	dat holt zâgt zich gut	
	dat piano speelt zich gut	

Variant '*die zaal zingt zich licht*' (9x):

Büderich	der saal sengt sich legt
Grevenbroich	da saal zenk sich god od. gemacklich
Helden	dae zâl zinkt zich gôd
Jülich	da zal zinkt zich god
Keken	de saal singt sig gemakkelig
	dae zaal zink sich gem.
Stevensweert	die zâl zink zig lig
Venlo	zich
Würm b Lindern	da zal zoenk zech god

Bijlage 2B:

Variant '*in dat bed slaapt (het) zich goed*' (15x):

Düsseldorf	in dem batt shlopt shlopt et zich jot	Maastricht	In dat baed sliep et zech good
Epen	In dat bed schlapt 't zich good	Olpe	in däm bädd shloëfs ët zech göd
Heerlen	i dat bet shliëpt et zich goot	Rees	in dat bed slöppt et sich gut
Heinsberg	en dat bad shliept et sich got	Roermond	in dat bed shleup et zig god
Horst	et sleupt sich göd in dat bed	Sittard	in dat bet schlup et sich gout
Kempen	en det bet shloep zich jut	Steele a/d Ruhr	in datt Bedd shloept sick godd
Lechenich	en dâze bät scheif et sich göd	Waldfeucht	en det bett shliëpt zech good
Linnich	in dat bat shlap et zich jot		
n.b.: Posterholt	op dat bed light 't zich goed		

Variant '*in die zaal zingt (het) zich gemakkelijk/licht*' (16x):

Aken	ine der zaal singt et sich gemäckl.	Maastricht	in die zaol zink et zech gemekelek
Beek	In dae zaal zingt 't zich gemaekelik	Olpe	zênggh ët zech god
Cranenburg	in den zâl zingt zich licht	Posterholt	in dej zaal zingt 't zich goed
Epen	In dn zaal zingt 't zich good	Rees	in den sâl singt et sich gut
Eupen	än die salle sängt sich leiht (gemäckelech)	Sittard	In dae zaal zink et sich gem.
	ä gene salle sangt sich leiht , gemäckelech	Solingen	en dem sal zengt sech leit
Heinsberg	en da sal singt et sich got	Steele a/d Ruhr	in dann zal zingt zich
godd(gemacklich)			
Lechenich	en däne sal sengt et sich god	Waldfeucht	en diene zaal zengt et zech leeht
Linnich	en da zal zeng et zich jot		

Merk op dat Cranenburg, Eupen, Kempen, Solingen, Steele a/d Ruhr (2x) en Waldfeucht geen expletief subject als *het* realiseren (zie Cornips 1996:52).

figuur 1: *De geografische spreiding van de diverse varianten van de adjunct en instrumentele middel*

	adjunct middel		onpersoonlijke middel		instrumenteel	
	-zich	+zich	-zich	+zich	-zich	+zich
België Brabant/Limburg 'ten westen van de Maas'	o.k.	*	*	*	o.k.	*
zuid Ndl-Limburg/Rijnland 'ten oosten van de Maas'	*	*	*	o.k.	o.k.	?*
noord Ndl-Limburg/Rijnland 'ten oosten van de Maas'	*	o.k.	*	o.k.	o.k.	*

Noten

- i. ¹ Het themanummer van *Taal en Tongval* (Goossens, Taeldeman en Weijnen (eds): 1989) is geheel gewijd aan de persoon Pieter Willems (1840-1898) en zijn enquête. Pieter Willems werd in 1840 in Maastricht geboren en hij verkreeg de Belgische nationaliteit (zie Goossens (1989: 6)). Vanaf 1864 doceerde Willems aan de Universiteit van Leuven en zijn specialisaties waren klassieke filologie, Nederlands en Oudgermaans (Goossens (1989:7)).
- ii. ² Nederland: 107 vragenlijsten, België: 158 vragenlijsten, Luxemburg: 1 vragenlijst, Duitsland: 61 vragenlijsten en Frankrijk: 15 vragenlijsten (Goossens 1989)
- iii. ³ Het syntactische deel van de vragenlijst Willems bestaat uit twee kolommen; een linkerkolom waarin de constructies aangeboden worden en een rechterkolom waarin de informant de antwoorden kon schrijven. In de linkerkolom zijn de middel constructies en de corresponderende actieve zinnen op de volgende wijze gepresenteerd (Willems 1885: blad 45):
- dat bed slaapt goed
(in dat bed slaapt
men goed)
die inkt schrijft goed
die zaal zingt licht (in
dien zaal zingt men
gemakkelijk)
- iv. ⁴ Willems had bijvoorbeeld ook een middel-constructie als (ia) kunnen afvragen waarin het grammaticaal subject *dit overhemd* niet naar een lokatie of instrument verwijst maar als direct object in de corresponderende actieve zin verschijnt als in (ib):
- (i) a. Dit overhemd strijkt gemakkelijk
b. Piet strijkt een overhemd
- v. ⁵ In Ackema&Schoorlemmer (1994/95) is beargumenteerd dat de adjunct middel in (10a) en (11a) derivationeel van de onpersoonlijke middel in respectievelijk (10b) en (11b) afgeleid is.